

מציאת האשה / מנשה וינר

תנן (ס"ה:) "מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה", ובגמ' שם "תני תנא קמיה דרבא, מציאת האשה לעצמה. ר' עקיבא אומר לבעלה... איפוך, מציאת האשה לבעלה, ר' עקיבא אומר לעצמה". מפשט המשניות והסוגיות אצלנו ובמקומות נוספים (עוד ידונו במהשך) עולה, שדעת ר' עקיבא נדחית, ואכן המציאה לבעל. ר' חננאל אמנם פסק כר' עקיבא, אך כבר הביא התוס' רי"ד במקום, שר' האי וכל הגאונים חלקו עליו, וכדעתם נפסק בשו"ע (סי' פ"ד). לכן נתמקד בשטיטת תנא-קמא, ולשיטת ר' עקיבא תוקדש התייחסות נפרדת, לקראת סופו של המאמר.

אופי התקנה

בכדי לעמוד על אופיה של התקנה, נצטרך להבין מהו המושג איבה. הגמ' בבבא מציעא (י"ב:) טוענת - "טעמא מאי אמור רבנן מציאת אשה לבעלה, כי היכי דלא תיהוי לה איבה". בבבלי אין הסבר מהי האיבה הזאת, אבל בראשונים ובאחרונים עולים שני הסברים עקרוניים - א. איבה דמזונות. ב. איבה דקטטה.

התכנה הפשוטה והרווחת ב"איבה דמזונות" היא, שאם האשה לא תתן את מציאתה לבעלה, ימנע הבעל מאשתו מזונות. "איבה דקטטה" ניתנת להתפרש בשני רבדים שונים: אפשרות ראשונה היא לומר, שחכמים רצו למנוע מריבה בין אנשים החיים בצוותא, היות וכללית תופעה כזו של קטטה היא שלילית ולא רצויה. אבל יתכן לראות איבה זו בעיניים אחרות. לא מדובר כאן על

קטטה גרידא, אלא על קטטה בין בעל לאשתו. לא יתכנו חיי נשואין ואישות בין בני הזוג, כאשר הם מלווים בקטטה. ממילא עולה, שכדי להגן על מוסד הנישואין תקנו חכמים, שצריכה האשה לתת את מציאתה לבעלה. אם נבין כהבנה זו, שתקרא להלן "קטטה דאישות", הרי שהתקנה מקבלת מימד עקרוני יותר. לא מדובר כאן על חשש צדדי, אלא הגנה על עצם הנישואין. מה שחדשו אם כן חכמים בתקנה זו, שגם מציאה גורמת לאיבה, אבל עובדת היסוד שחיי נשואין לא יכולים להתנהל תוך כדי איבה - ברורה ואינה צריכה תלמוד.

מבין הראשונים רש"י הוא זה שמזכיר בפירוש איבה דמזונות. אולם, הוא עושה זאת לא בהסבר מציאת האשה, אלא לעיל (מ"ז). בהסבר טעם הדין שמציאת הבת שייכת לאביה, שאף אותו מנמקת הגמ' משום איבה - "דכיוון דאינו חייב במזונותיה, אי אמרת מציאתה שלה, איכא איבה ולא זיין לה תו". מהי הבנתו באיבה דבעל - לא פירש לנו רש"י. אחרונים רבים הבינו, שאף באיבה דנן מבין רש"י שהכונה לאיבה דמזונות (ואולי ניתן להסיק זאת דווקא משתיקתו, וכאילו אומר לנו רש"י - "כבר פרשתיו"). אולם ר' יעקב מליסא בספרו "בית-יעקב" (דף מז. בתוד"ה "משום איבה") שדא ביה נרגא, שהרי רש"י סובר, כפי שצוטט לעיל, שבמקום שיש חיוב לתת מזונות, לא שייכת איבת מזונות, וכך מסביר רש"י מדוע פשוט לגמ' (מ"ג). שמציאת הבת לאחר מות האב לעצמה, אע"פ שנזונת מן האחים - "...ואי אמרת מציאתה לעצמה תו לא יהיב לה (האב) מזונות, ולקמן בפירקין נמי אמרינן זכאי במציאתה משום איבה, אבל אחין על כרחיהו מתזנא מנכסי האב". תוספות (מ"ז. ד"ה "משום איבה") מקשים על סברא זו של רש"י מאלמנה ויתומים, ושואל ה"בית-יעקב", מדוע לא הקשו התוס' בפשטות על סברה זו של רש"י מבעל, דהרי הבעל חייב לזון את אשתו, ואינו יכול לומר לה "צאי מעשה ידיך במזונותייך", ואם כן לפי רש"י לא נוכל להסביר כאן איבה דמזונות. על כן מסיק ה"בית-יעקב",

שתוס' ידעו שבבעל רש"י יכול להבין שהכוונה לאיבה דקטטה. אם כן, יש לנו ראייה חותכת, שרש"י לא יכול להבין את האיבה באשה כאיבה דמזונות, וקצת תימה על אותם האחרונים שלא חשו בכך.

ברם, לא כך למד ה"מגיני-שלמה", (אף הוא בדף מז. על דברי תוס' הנ"ל) ולדעתו רש"י מבין גם באשה שהכוונה לאיבה דמזונות, וראיתו מרש"י ריש פרק "אלמנה ניזונת" (צ"ו. ד"ה "תיהוי ליה איבה"), המסביר את הסבה שמציאת אלמנה לעצמה: "דעל כרחם זנים אותה" (היתומים) - משמע דאיבה דמציאה היינו שמא לא יזון אותה. אף הוא התעורר לקושי שהעלה הבית-יעקב לגבי מציאת אשה, אך הוא מעלה שתי תשובות בדבר.

א. גם בעל יכול לומר לאשתו "צאי מעשה ידיך במזונותיך", דרשאי לומר לה אם מספקת, וכדעת ר' תם (הובא בהגהות מילמוניות פ"כ ה"ד), וממילא עולה החשש שמא לא יזון אותה.

ב. הבעל יאמר: "איני זנך ואיני מפרנסך" - ויגרשנה מחמת איבה. ואדרבא, ה"מגיני שלמה" מבין, שהתוס' לא הקשו מבעל, כיוון שהם עצמם סוברים ששייכת איבת מזונות בבעל, גם אם הוא חייב לזונה בעל כורחה - שמא יגרשנה.

אם נקבל את ההסבר השני של ה"מגיני שלמה", הרי עולה, שאף בהבנת איבה דמזונות ניתן לראות צד עקרוני, צד הנובע מחילי הנשואין והאישות. אם לא תגיע המציאה לבעל - עלולים כל חילי הנשואין לרדת לטמיון.

ראינו אם כן, שנחלקו האחרונים, האם רש"י מבין איבה באשה כאיבה דמזונות או לא. אולם, ישנו ראשון אחד (והוא היחידי שזכיתי למצוא), שדבריו ברורים וחד משמעיים. השיטה להר"ן על מסכת כתובות מביא על משנתנו - "ואמרינן בפרק "נערה", טעמא משום איבה, שלא יאמר הואיל ואינה נותנת לי מעשה ידיה ומציאתה - לא אתן לה מזונות".

מקור הדברים לאיבה דקטטה פשוט יותר, וכבר התוס' (מ"ז.) אומרים בפירוש "ואע"ג דמציאת אשה לבעלה אינה אלא משום איבה... ההיא איבה לאו משום מזונות הוא, דלא דמיא למעשה ידיה אלא איבה דקטטה". יתכן מאד, שהמקור להבנת התוס' הוא הירושלמי (פ"ו ה"א) "מהו טעם אחר יש (במציאת) אשה - אמר רבי חגיגי מפני קטטה", וכבר עמדו מפרשי הירושלמי על כך, שזהו הפירוש שנותן הירושלמי למושג "איבה" המופיע בבבלי.

ברא"ש בתחילת הפרק הששי (סי' א') מובאת מחלוקת יסודית בינו לבין הרמ"ה. הרמ"ה פוסק, שמציאת האשה לבעלה רק כאשר היא נילזנת ממנו, ולעומתו פוסק הרא"ש, שאף באינה נילזנת מצאתה לבעל, הואיל וגם אז יש עדיין איבה. ה"קרבן נתנאל" (אות ד') וכן ה"פני יהושע" (על המשנה ס"ה:), מסבירים, שיסוד מחלוקתם הוא בהסבר האיבה. הרמ"ה מבין איבה דמזונות, וע"כ רק בניזונת יש איבה, ואילו הרא"ש מבין איבה דקטטה, וקטטה שייכת אף באינה נילזנת. אולם יתכן כי אין צורך בכך. הזכרנו כבר, שיש שתי הבנות באיבה דקטטה, ואולי בזה מחלוקתם. הרמ"ה מבין איבת קטטה רגילה. הבעל לא מוכן לקבל את העובדה שהוא יזון את אשתו והיא לא תתן לו את מציאתה, אבל כאשר הבעל אינו זן את אשתו, אין סיבה מיוחדת לאיבה מצדו, ואנו לא צריכים לחשוש לאיזו איבה צדדית. אבל הרא"ש מבין שמדובר בקטטה דאישות, ואז המצב שונה לגמרי. כשמערכת יחסיהם של בני הזוג עומדת על הפרק, יש חשש גדול מכל סיבה (ולו הצדדית ביותר) שתצית איבה וקטטה, וא"כ יתכן, שאף שאין האשה נילזנת, הבעל לא מוכן לקבל את העובדה, שאשתו תפתח לעצמה חשבון כספי נפרד, ועל-כן גם פה שייכת איבה.

בירושלמי (שם) עולה טעם נוסף שאינו מופיע בבבלי - "ר' יוסי לא אמר כן, אלא שלא תהא מברחת משל בעלה ואומרת מציאה מצאתי". ההבנה הפשוטה היא, שר' יוסי אינו חושש לאיבה, ועקרונת המציאה שייכת לאשה, ויש כאן

נלמוק צדדי ושולי - שלא תהא מברחת. אולם הבנה פשוטה זו מעוררת תמיהה: האמנם נחשדו בנות ישראל על הגניבה, עד שהוצרכו חכמים לעמוד בפרץ ולתקן תקנה מיוחדת?!

בעל ה"כתב סופר" (כחדושו למסכת כתובות, סו.) עמד על בעיה זו, והוא מציע הסבר מקורי לדברי ר' יוסי. הנחה ראשונה היא, שסתם כך לא נחשדו בנות ישראל לגנוב משל בעליהן, רק כיוון דכל מעשה ידיה שלו, וטורחת הרבה בשבילו, חוששין שתורה היתר לעצמה לגנוב קצת משלו ותאמר מצאיה מצאתי, וכמו שמצינו בגיטין (ל"ה.) לגבי אלמנה, "כיוון דטרחו קמי יתמי מורי היתרא" (1). כל זה נכון רק כאשר מעשה ידיה כבר שלו, אבל מעשה ידים עצמם ודאי לא תקנו מהחשש שמא תגנוב, היות שאין לה כל פתח להוראת היתר לעצמה.

ראיות

ראינו עד כה, שלפי כמה שיטות, יש בתקנת מצאיה מימד עקרוני, הנובע מחילי הנשואין והאישות. נשתדל להביא כמה ראיות לגישה זו.

א. הירושלמי (פ"א ה"א) "רב יהודה בשם שמואל רבי אבהו בשם רבי יוחנן - מצאיתה (של האלמנה) שלה. הותירה מזונות (מה הדין?) - אשת איש שמציאתה שלו הותירה מזונות - שלו, אלמנה שמציאתה שלה הותירה מזונות - שלה". אם הירושלמי מבין, שהבעל נותן לאשתו מזונות כחוב ממוני גרידא, לא מובן מדוע מותר מזונותיה לבעל. הרי האשה חסכה והתאמצה, ומדוע שזה

(1) ה"כתב-סופר" רוצה להסביר באותו אופן גם את ר' חגיג, והוא סובר שאפילו לכך שתורה היתר לעצמה אנחנו לא חוששים, אבל הבעל הוא זה שיחשוד שמא היא תורה היתר לעצמה, וזוהי כוונתו "משום קטטה". כמו-כן רוצה ה"כתב-סופר" לתלות מחלוקתם במחלוקת הרא"ש והרמ"ה, ואכמ"ל.

לא ישאר אצלה. לכן נראה, שלדעת הירושלמי חיוב הבעל לזון את אשתו נובע מדין אישות ומחיי הנישואין עצמם, ואין זה חוב כספי רגיל שיש לו לאשתו, ולכן ברור שהמותר חוזר. הירושלמי משווה ואף תולה דין מותר מזונות בדין המציאה, וא"כ נראה שהירושלמי הבין, שגם במציאה צד האישות שבתקנה הוא הדומיננטי.

ב. בעלי התוס' הם כאמור אלו שהבינו באשה שהכזונה לאיבה דקטטה. אולם, כאשר הגמ' מדברת על מציאת הבת, שהיא לאביה משום איבה (מ"ז.), מסבירים התוס' שם "שלא יקדשנה למנוול ומוכה שחין". לו הבינו התוס' איבה דקטטה כקטטה רגילה, מדוע נדדו מפרושם באשה ולא הסבירו גם בבת איבה דקטטה? על כרחנו, שתוס' הבינו קטטה כאפשרות השניה שהעלינו - קטטה דאישות, קטטה מיוחדת בין בעל לאשתו, וברור שעל איבה כזאת לא שייך לדבר במציאת הבת. הגמ' בתחילת אלמנה נישונת (צ"ו.) קובעת בפשטות "הני (יתומין ואלמנה) תיהוי להו איבה". לו תוס' היו מבינים איבה דקטטה כקטטה רגילה בין אנשים החיים ביחד, לא ברור מדוע כל-כך פשוט לגמ' שבאלמנה תיהוי ליה איבה, הרי האלמנה ממשיכה לגור באותו המדור בו חיה בחיי בעלה - ביחד עם היתומים. לכן נראה, שגם מכאן ראייה, שאיבה דקטטה פרושה קטטה דאישות. ג. הרמב"ם (פ"ב ה"א-ה"ד) כותב:

"כשנושא אדם אשה... יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה לה בארבעה דברים... והארבעה שזוכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן - להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה. ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה".

הרמב"ם הבין, שבתקנות לגבי הדברים בהם זוכה הבעל היו שני שלבים.

בתחילה תקנו לבעל מעשה ידים, מצליאה, אכילת פירות וירושה בלא כל הסתייגות. אחר-כך באו ותקנו מעשה ידים כנגד מזונות וכו'. מה שמליד בולט הוא, שבמצליאה לא היה שלב שני, וכנראה הבין הרמב"ם, שמצליאה נשארה במעמדה הראשוני, העקרוני, מעצם חילי הנשואין והאישות, וכך אכן משמע מלשונו - "כשנושא אדם... יתחילב... ויזכה", ואם במצליאה הוזכרה איבה, הרי שאיבה זו היא איבת אישות. אמנם, צריך עיון ברמב"ם, מדוע לא הזכיר את הנימוק - משום איבה. בשלמא במעשה ידים לא הזכיר הרמב"ם איבה, כי יתכן שהוא הבין, שאיבה הייתה במעשה ידים רק הנימוק הראשוני, אבל לאחר שתקנו מעשה ידים תחת מזונות, איבד הנימוק איבה את משמעותו. אולם במצליאה הרי המצב נשאר בקדמותו, ואם כן היה מקום להזכיר איבה (2).

בירור כשלעצמו טעון תוד"ה "מצליאתה" (ס"ו.). הגמרא שם משווה בין מצליאה להעדפה שעל ידי הדחק, ואומרים שם התוספות "הכא משמע דמצליאתה תחת מזונות כמו מעשה ידיה מדמדמי מצליאה להעדפה, ואע"ג דאמר בפרק קמא דבבא-מציעא דמצליאת אשה לבעלה כי היכי דלא תיהוי ליה איבה, לא קשה מידי, דמעשה ידיה נמי משום איבה הן". אך תוספות מביא את הגמרא ביבמות (צ:) המדברת על אשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך וניסת, ואחר כך בא בעלה, דצריכה לצאת מזה ומזה, ובין יתר הדינים מובא שם "ולא זה ולא זה זכאים במצליאתה ובמעשה ידיה", ומנמקת הגמרא לגבי מצליאה - היות ומצליאת אשה לבעלה משום איבה, "הכא תיהוי ליה איבה

(2) ניתן אולי לומר, שהרמב"ם לא כותב נימוק כלל, שהרי גם במצליאת הבת השמיט הרמב"ם את האיבה. יתכן, שהיא הנותנת, כיון שהרמב"ם מבין שמדובר באשה ובבת על איבות שונות, לא רצה לכתוב בשתייהן משום איבה, אך בין כך ובין כך, מידי דוחק לא יצאנו.

ואיבה". ולגבי מעשה ידיה מסבירה שם הגמרא - שתקנו מעשה ידיה לבעלה "משום דקאכלה מזוני", וכאן הרי אין לה מזונות. ומקשים התוספות - "ואי מציאה תחת מזונות, הווי ליה למנקט בתרוייהו חד טעמא, או משום איבה או משום דמיתזנא מינייהו" - ונשארים בקושיא. דברי התוספות כאן אינם ברורים דיים, ואכן עלו הבנות שונות בכוונתם. יש שהבינו, שאכן תוספות מבין שהאיבה במציאה היא איבה דמזונות, אלא שאז עומד הוא בסתירה לתוספות (בדף מ"ז:), שכבר הזכרנו כמה פעמים.

הבנה פשוטה יותר גורסת, שתוספות מבינים, שגם במציאה וגם במעשה ידיים ישנם שני טעמים - מזונות ואיבה, וכך עולה לכאורה מדברי התוספות ביבמות (שם, ד"ה "טעמא מאי") - "כיון דמציאה ומעשה ידיה תרוייהו משום מזונות ואיבה". ה"בית שמואל" (בסי' פ"ד) הבין כך את התוספות. אבל לאור הסבר זה, קושיית התוספות תמוהה מאד. תוספות הרי מציע, שהגמרא ביבמות תשווה מידותיה, ותאמר טעם אחד בלבד הן במציאה והן במעשה ידיים - אבל אותו הטעם, או מזונות או איבה. אבל אם נכון הדבר, שישנם שני טעמים הן למציאה והן למעשה ידיים, אין זה מספיק לומר שבמקרה הנידון אחד הטעמים נופל, הרי הטעם השני יכול עדיין לחייב, ובכדי לומר שכאן אין כבר חיוב מציאה או מעשה ידיים, צריכה הגמרא לומר בפירוש, שאין כאן לא איבה ולא מזונות.

לכן צריך להבין אחרת בתוספות. בין מציאה ובין מעשה ידיים תקנו משום איבה. מדוע יש כאן איבה בכלל - מכיון שהוא נותן לה מזונות. האיבה עצמה יכולה להיות איבה דקטטה, חיוב המזונות רק מסביר מדוע תוצר כאן איבת קטטה (3): הבעל לא מוכן לקבל מצב בו הוא זן ומפרנס את אשתו, וזו אינה

(3) כך הסברנו גם את הרמ"ה, האיבה היא איבה דקטטה, אבל קטטה תהיה רק אם

נותנת לו את מציאתה, ולכן הוא יתקוטט עימה. הבנה זו למדים תוספות ממעשה ידיים. הגמרא אומרת מעשה ידיה תחת מזונות, והגמרא אומרת מזונות משום איבה, ואם כן הבין התוספות, שזו בדיוק הכוונה. מדוע יש כאן איבה? - כיון שהבעל נותן לה מזונות. נראה, כי זו היא בדיוק ההבנה של תלמידי ר' יונה (הובאו בשיטה-מקובצת על המשנה) "מפני שהבעל חייב במזונותיה תקנו חכמים, שיהיו מציאתה ומעשה ידיה לבעלה, כי היכי דלא תהוי איבה". התוספות עצמו נשאר כאמור בקושיא. אם נאמץ כללית את גישתו של התוספות ונכניס בה שינוי קטן, נראה שנוכל אף ליישב את תמיהתו. כאן נשלב נקודה שלמדנו מהרמב"ם. נכון הדבר, שמציאה ומעשה ידיים משום איבה, וכפי שבארנו, אבל במעשה ידיים התוסף שלב נוסף, "ועוד תקנו" כלשון הרמב"ם, וכזכור השלב השני פסח על המציאה, ואם כן במעשה ידיים יש עכשיו דין אחר - תחת מזונות - כלומר תמורה למזונות ולא משום מזונות. כעת, מדוייקים לשונות הגמרא ביבמות להפליא. במציאה, מתמודדת הגמרא רק עם בעיית איבה - הכא תיהוי ליה איבה ואיבה. אבל במעשה ידיים, אם הגמרא היתה אומרת שכאן אין איבה, זה לא יספק אותנו, כי עדיין יהיה על האשה לתת מציאתה לבעלה תמורת המזונות, ולכן אומרת הגמרא - "טעמא מאי אמרי רבנן מעשה ידיה לבעלה משום דקאכלה מזוני, הכא כיון דמזוני לית לה, מעשה ידיה לאו דידיה".

האשה שנפלו לה נכסים

שאלה שיש לתת עליה את הדעת היא, מה בין מציאה לנכסים שנפלו לה (משנה

היא נלזונת.

ע"ח).? הרי גם מציאה "נפלה" לאשה בצורה לא שיגרתית ולא ליום יומית, ואם-כן היה מקום לראות מציאה כחלק מנכסים שנפלו לה. אולם הראשונים מתחו קו בין שני התחומים: מציאה כולה לבעלה - גוף ופירות, בעוד שנכסים או כספים שנפלו לה הרי הם כנכסי מילוג - ילקח בהם קרקע (לאשה) והוא אוכל פירות (בהמשך יתברר מהו החילוק לדעתם). ישנה אכן דעת יחיד, המזהה בין המושגים. הרשב"א בתשובות (חלק שני סימן ק"ח - הובא בבית-יוסף סוף סימן פ"ה), סובר, שגם מציאה (4) כלולה בנכסים שנפלו לאשה, ואם כן גם במציאה הדין הוא, שהגוף לאשה והבעל זוכה רק בפירות.

ברם, המשנה עצמה (ס"ה:): עומדת לכאורה לרועץ להבנה זו - "מציאתה ומעשה ידיה לבעלה, וירושתה - הוא אוכל פירות בחייה", משמע שבירושה הבעל זוכה רק בפירות, מה שאין כן מציאה ומעשה ידים. אבל נוכל ליישב לפי הלישנא השניה שמובאת שם ברש"י ד"ה "וירושתה", המפרידה בין הדבקים במשנה, וגורסת - "מציאתה ומעשה ידיה לבעלה וירושתה", ואחר-כך בא דין נוסף "הוא אוכל פירות בחייה" - שלא מתייחס לירושתה, ואם כן ירושתה לא עומדת במשנה בניגוד למציאתה, ובהחלט יתכן שגם במציאה זוכה הבעל רק בפירות.

צריך להבין לפי הרשב"א, שכאשר הגמרא מנמקת "מציאה משום איבה" כוונתה היא, שבגלל איבה החליטו חכמים לכלול מציאה בין שאר נכסי המילוג, ואלמלא תקנתם היינו מחלקים בין מציאה לנכסי מילוג, מהסיבות שעוד נזכיר בהמשך, בביאור שיטת כל שאר הראשונים החולקים על הרשב"א. אמרנו, דעת יחיד. ושמה, לאו דווקא?

(4) עיין תוספות ליום טוב (פרק ח' משנה א), וכן שם ביכין (בתפארת ישראל).

במשנה בסנהדרין (ע"א.) מובאת דעת ר' יוסי בר' יהודה, דאינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו, ומחפשת שם הגמרא מקרה בו יהיו נכסים של אמו ולא של אביו, למרות שבדרך-כלל אמרינון "מה שקנתה אשה קנה בעלה". הגמרא מוצאת מציאות כזאת, שלא שייכת לעניננו, ואחר כך מבאיה - "איבעית אימא דאקני לה אחר ואמר לה על מנת שאין לבעלך רשות בהן" ומסביר שם רש"י "דאי לא אמר לה הכי זכה בהן בעל, דלא עדיף ממצאיתה". ה"אבני מלואים" (סימן פ"ד) מביא את קושיית ה"דברי אמת" על דברי רש"י. כיצד משווה רש"י בין מתנה למציאה, הרי מציאה כולה לבעל, ואילו במתנה רק הפירות לבעל, ומביא ה"דברי אמת" ראייה לכך שבמתנה רק הפירות לבעל (5). ה"אבני מלואים" עצמו סובר, מכח הקושיא הנ"ל, שגם במתנה הבין רש"י, שיש זכיה גמורה לבעל, גוף ופירות. אולם, מעורר הוא שאלה אחרת, מדוע הוצרך רש"י לפרש, שאלולי התנאי שהתנה הנותן, היה הכל לבעל כמו מציאה. הרי ממהלך הגמרא שם עולה, שבכדי להפקיע מהנכסים שם "משל אמו" די לנו להראות שיש לבעל פירות בנכסים אלו, שהרי הגמרא עצמה שאלה "מה שקנתה אשה קנה בעלה" - ומדובר בקנין פירות בלבד לבעל, ואף-על-פי-כן זה היה מספיק להפקיע את הנכסים "משל אמו" וכך הבינו את הסוגיא גם התוספות (קדושין כ"ד.), ואם כן לא ברור מה אלץ את רש"י לפרש, שאלולי אמר הנותן "על מנת שאין לבעלך רשות בהן", היה הבעל זוכה כמו במציאה, בגוף ופירות, ונשאר ה"אבני מלואים" בצריך-עיון. אם נחדש, שאף רש"י סבירא ליה כדעת הרשב"א הנ"ל, יתורצו מאליהן כל הקושיות, וימצאו דברי רש"י מדויקים להפליא. ראשית, נופלת קושיית ה"דברי אמת", ברור מדוע רש"י משווה בין מתנה למציאה, היות ובשניהם

(5) עיין באבני מלואים, במה שדחק לתרץ קושייתו, ואינו כפשט הסוגיא שם.

הדין אחד - הבעל זוכה רק בפירות, וצודק ה"אבני אמת", שבמתנה זוכה הבעל רק בפירות ונכונה ראייתו. ממילא מתורצת קושיות ה"אבני מלואים" אף היא. רש"י אמנם הבין את הסוגיא כפשוטה, כפי שהבינה התוספות, וכל הדיון בסוגיא הוא סביב הפירות, ואם נותן המתנה לא היה מפרש "על מנת שאין לבעלך רשות בהן" היה הבעל זוכה רק בפירות, וזה בדיוק מה שאומר רש"י "דלא עדיף ממציאתה", שהרי גם במציאה זוכה הבעל בפירות בלבד. צדקו אם כן מאד דברי רש"י, ועלתה כהוגן הסוגיא כולה.

אם זהו אכן ההסבר בסוגיא "נכסים שנפלו לה", יתכן לראות באור אחר את דברי ר' שמעון שם (ע"ח.). ר' שמעון מחלק במכרה ונתנה, בין נכסים הידועין לבעל שמכרה בטל, לבין נכסים שאינן ידועים, שאם מכרה ונתנה - קיים. אם כוללים אנחנו כאן גם מציאה, הרי החילוק ברור: ר' שמעון פשוט אומר, שבנכסים ידועים יש איבה ולכן הם שייכים לבעל, מה שאין כן באינם ידועים (6).

כאמור, חולקים כל שאר הראשונים על הרשב"א, ומחלקים בין נכסים שנפלו לבין מציאה. מהו החילוק?

חכמים הבינו, שכאשר אשה מקבלת מתנה או נופלת לה ירושה, הזכיה הזאת היא לא זכיה סתמית ומקרית, זכיה שיכלה באותה מידה להגיע לידי הבעל. כאן מדובר בנכסים, שמוטבעים עליהם חותמת וכתובת ברורה - "לאשה!" "דעת אחרת מקנה אותן" בנכסים אלו, והיא השולחת אותם ישירות לאשה דווקא, ולא

(6) הגמרא (ע"ח:) מביאה שני הסברים מהם ידועין ושאין ידועין. או שהכוונה היא לנכסים שנפלו לה כאן בניגוד למדינת הים, או שידועין - מקרקעי, ושאין ידועין - מטלטלים, ולפי הסבר זה, קשה לדבר כאן על מציאה, דמה שייכת מציאת קרקע.

לבעלה.

שונה הדבר במציאה. באותה מידה, שהאשה מצאה מציאה זו, יכולים היו למצוא אותה בעלה או כל אדם אחר. החותמת המוטבעת על גבה של המציאה מכריזה "כל דכפין". הקשר שבין האשה למציאתה הוא מקרי ולא מהותי. בנוסף לכך, דומה המציאה למעשה הידלים - נכסים שהאשה מביאה בידיה - בניגוד לנכסים שנופלים לה. לכן, כאשר באו חכמים לתקן, ותקנתם הרי היתה משום איבה, הבינו שמציאה תגרום לאיבה, ונתנו אותה לבעל. אבל בנכסים שנפלו לה, מדובר על נכסים ששייכים במהותם לאשה, ולכן לא היה מקום לתת אותם לבעל, ומה שסוף-סוף זוכה בהן הבעל בפירות, זה מסיבה אחרת לגמרי: או כתמורה לפרקונה כהכנת הבבלי (מ"ז:), או כדי שיפקח על נכסיה, כמובא בירושלמי (פ"ד ה"ו).

מציאת האשה לעומת מציאת האמה

תוספות רי"ד (ס"ו.) מעלה הבנה בשיטת ר' עקיבא, שמציאתה לעצמה כדין אמה עבריה. אם-כן, תנא קמא צריך להתמודד עם ההשוואה הזאת. נצטרך להראות, שבמציאת האמה לא שייך לדבר על איבה על פי הסבריה השונים. אם מדובר באיבה דקטטה, פשוט שחכמים לא צריכים לתקן תקנה מיוחדת כדי למנוע קטטה בין האמה לרבה, תיהוי ליה איבה ואיבה. על אחת כמה וכמה אם מדובר על קטטה דאישות. בעיה עולה רק אם נבין כאיבה דמזונות. לפי רש"י, גם אז פשוט, שהרי רש"י סובר, וכבר עסקנו בדבריו בארוכה, שבמקום שיש חיוב מזונות, לא שייך לדבר על איבה דמזונות. באמה, האדון חייב במזונותיה, וכדברי הרמב"ם (הלכות עבדים פ"א ה"ט) "כל עבד עברי או אמה העבריה חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה וכו'".

האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה וכו'".

אולם הזכרנו כבר את הרשב"א (תוספות מ"ז. "משום איבה"), שחולק על קביעה זו של רש"י, ולדעתו גם כשהאחים חייבים במזונותיה של הבת שילכת איבה, שלא לטריחיה כל שעה לבית-דין במזונות, ומביא הוא ראיה מאלמנה שמעשה ידיה ליתומים, אף-על-פי שגם בחיל בעלה מעשה ידיה שילכים לו רק משום איבה. אבל נראה, שגם הרשב"א יודה, שהמצב באמה העבריה שונה לחלוטין. היתומים יכולים להטריח את האלמנה בכל שעה לבית-דין, וכן האחים את הבת, בלא שהדבר יסב להם נזק כלשהו, ולכן מבין הרשב"א שיש לחשוש לכך. אבל לא כך באמה עבריה. האדון לא יטריח את האמה בכל שעה לבית-דין, שהרי הבית-דין יחייב אותו בכל מקרה לזון אותה, ובינתלים הוא פשוט מפסיד את שעות העבודה של האמה, ואם כך הוא רק יפסיד מכך. לכן יודה גם הרשב"א, שהיות והאדון מחוייב במזונותיה של האמה, לא שייך לדבר כאן על איבה דמזונות.

מציאה כתקנה קניינית

בכל ההבנות שעלו עד כה, רווחה הנחה אחת. סיבת התקנה היא האיבה, והתקנה עצמה אומרת, שעל האשה לתת את מציאתה לבעלה. ניתן לראות את כל התקנה באור אחר לגמרי. מדובר כאן על תקנה קניינית: חכמים הקנו לבעל את מציאת אשתו, ולענין זה האשה היא כעבד, שמעשה ידיו קנויים לרבו. בכדי לחדד את ההבדל בין שתי התפישות, נעלה נפקותא.

אם מדובר בתקנה קניינית, הרי שהבעל יוכל לקדש אשה במציאת אשתו, גם אם היא עדיין לא נתנה לו את המציאה. אבל אם מדובר רק בכך, שעל האשה לתת את מציאתה לבעלה, יתכן שכל עוד לא הגיעה אליו המציאה בפועל, לא

יוכל לקדש בה.

אולי זוהי שיטת רש"י. הגמרא (קידושין כ"ג:) רוצה לתלות זו בזו שתי מחלוקות. א) אין קנין לעבד בלא רבו. ב) אין קנין לאשה בלא בעלה. מסביר רש"י "ואשה כי עבד הואיל ובעלה זכאי במעשה ידיה ובמציאתה, וכי היכי דפליגי לעניין מתנה בעבד איכא למשמע דהוא-הדין באשה", ונראה שהוא הבין, שאשה קנויה לבעלה למציאתה, מעשה ידיה ומתנתה. אם כך הדבר, הרי שרש"י סובר, שגם במציאה וגם במתנה הבעל זוכה לגמרי, הן בגוף והן בפירות, כמו בעבד, ואם כן רש"י בסנהדרין שהובא לעיל, באמת משווה מתנה למציאה. אמנם לפי הסבר זה קושיית ה"אבני מלואים" במקומה עומדת (7). נקודה זו, שבגלל איבה קובעים תקנה קנינית עולה ברש"י גם במקום אחר. הגמרא (בבא קמא פ"ח:) דנה, האם קנין פירות כקנין הגוף דמי או לא, ומביאה הגמרא את דברי ר' יוסי בר חנינא "באושא התקינו האשה שמכרה בנכסי מלוג בחילי בעלה ומתה, הבעל מוציא מיד הלקוחות" ומסביר רש"י, "דאע"ג דבעלמא (קנין פירות) לאו כקנין הגוף דמי, בעל בנכסי אשתו אלמוה רבנן לשעבודיה משום איבה והוי כלוקח ראשון".

דעת ר' עקיבא

לסיום, נותר לנו לדון רק בדעת ר' עקיבא הסובר שמציאתה לעצמה. האמנם

(7) דברי רש"י אלו ב"קדושין", אינם עומדים בהכרח בסתירה להבנה שהעלינו בשיטתו בפרק "נכסים שנפלו לה", כי נוכל לומר שרש"י סובר אשה כי עבד - לענין קנין פירות לכל הפחות, שהרי לפי הבנה זו הגמרא רצתה להשוות מתנה בעבד ובאשה, והרי באשה במתנה לפי הסברנו יש לבעל ממילא רק פירות,

וזוהי ההשוואה, וכך גם הבינו את ההשוואה התוספות שם.
 חולק ר' עקיבא על כל המשניות והגמרות שהזכרנו, ושמא אינו מקבל טענת איבה? - לאו דוקא. הגמרא (ס"ו.) דנה במחלוקת חכמים ור' עקיבא בהעדפה (של מעשה ידים) שעל-ידי הדחק, ומסיקה הגמרא "מציאה כהעדפה שעל-ידי הדחק". בפירוש מסקנת הגמרא נחלקו הראשונים. הראש כותב "אמר ר' פפא מציאה כהעדפה שע"י שעת הדחק דמי, פירוש - מציאה שע"י הדחק", וכבר דייקו ברא"ש, שר' עקיבא חולק רק במציאה כזאת, שהיא ע"י הדחק, אבל מודה הוא במציאה שלא ע"י הדחק, שהיא לבעלה. א"כ, ר' עקיבא יעמיד את המשניות והגמרות שהבאנו במציאה שלא ע"י הדחק, ואז גם ר' עקיבא מקבל טענת איבה, אלא שהוא סבור שבמציאה שע"י הדחק אין איבה, היות והאשה טורחת ומתאמצת במיוחד.

רש"י בפשטות הבין, שהגמרא סברה בתחילה שמציאה כהעדפה שלא ע"י הדחק, ובא ר' פפא ומסביר, שמציאה סתם היא כהעדפה שע"י הדחק. שיטה זו קשה משתי סיבות:

- (א) מקשה הריטב"א: "מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר, דהא לא יהיב לן ר' פפא בהא שום טעמא".
 (ב) האם נכון לראות כל מציאה כהעדפה דע"י הדחק, האם אין בכלל מציאות שלא ע"י הדחק?!

בעל השטמ"ק עמד על קשיים אלו, והוא מסביר אחרת את שיטת רש"י. בתחילה הגמרא התלבטה, הרי יש גם מציאות שלא ע"י הדחק, האם גם בהם חולק ר' עקיבא. ובא ר' פפא ומסביר, שר' עקיבא סובר שלא תקנו לבעל שום מציאה, משום שרוב מציאות צריך לחזר אחריהם. חכמים שחולקים סוברים, היות ויש מציאות שלא ע"י הדחק, והן מגיעות לבעל, לא פלוג רבנן. הדברים מדוייקים בלשון רש"י - "מציאתה כהעדפה שע"י הדחק היא, דרוב מציאות צריך לחזר

אחריהם". לפי רש"י ר' עקיבא אכן חולק על המשניות והגמרות שהוזכרו. תוספות רי"ד מסביר בדעת ר' עקיבא "שלא תהא אלא אמה עבריה שקנאה בדמים, שמעשה ידיה לרבה ומציאתה לעצמה", וא"כ ר' עקיבא לית ליה איבה, והשיקולים הם ממוניים בלבד. חיובי אשה לבעלה הנם פחותים אף מחיובי האמה לרבה "משום דקנאה בדמים", מה שאין כן באשה, שמשועבדת לבעלה רק "למעשה ידיה לשיעורא", ואם מציאת האמה לעצמה, מציאת האשה על אחת כמה וכמה.

אבל לומר, שר' עקיבא לית ליה איבה קצת קשה, דהרי בדין מציאת הבת לאביה לא מצאנו שר' עקיבא חולק, ואף שם מנמקת הגמרא משום איבה. נוכל לשוב לשיטת הרא"ש והתוספות ולומר, שבמציאת הבת הכין ר' עקיבא, שמדובר שלא ע"י הדחק, ובמציאה כזאת הוא מודה שיש איבה.

אבל נתן לחלק עקרונות בין מציאת הבת למציאת האשה, לאור דברי הירושלמי (פרק ו' הלכה א'). "מציאת בנו ובתו הקטנים ועבדו ושפחתו הכנענים ומציאת אשתו, הרי אלו שלו, שהוא יכול לשנותן למלאכה אחרת", ומקשה הגמרא מייד מאשה, שאינו יכול לשנותה למלאכה אחרת, ומביאה הגמרא "טעם אחר יש באשה" - וכפי שכבר ראינו, מחלוקת ר' יוסי ור' חגיגי. ה"פני משה" שם הבין, שיכול לשנותן למלאכה אחרת מוסב על עבדו ושפחתו הכנענים, אבל בפטות זה מוסב על כל הרשימה, ואם כן גם בבת ישנו הטעם, שיכול לשנותה למלאכה אחרת. כלומר, האב יכול ממילא לומר לבתו צאי וחפשי מציאות. אם כן נסביר, שר' עקיבא באמת לא חש לאיבה, ולכן באשה שכל הסיבה לתקנה היא איבה, ר' עקיבא חולק, אבל בבת ישנה סיבה אחרת לגמרי - שיכול לשנותה, ועליה סומך ר' עקיבא את ידיו.